

Un o nifer mawr o gestyll ar hyd y Gororau yw Castell y Gelli, ond yr hyn sy'n ei wneud yn arbennig yw bod rhywun wedi bod yn byw ynddo'n ddi-dor ers 800 o flynyddoedd. Mae ganddo orthwr preswyl o circa 1200 a phorth o'r drydedd neu'r bedwaredd ganrif ar ddeg gyda mynedfa fwaog bigfain a rhigol ar gyfer porthcwllis. Roedd y Castell yn ganolbwynt i arglwyddiaeth werthfawr y Gelli Seisnig (Hay Anglicana) a'i thref farchnad gaerog lewyrchus. Bu hanes y Castell yn un cythryblus ac fe'i cipiwyd sawl gwaith yn y drydedd ganrif ar ddeg ac ym 1322. Llosgodd Llywelyn ab Iorwerth y dref i lawr ym 1231 ac mae'n bosibl iddo wneud difrod i'r Castell. Ym 1232 a 1237 rhoddodd Harri III hawliau i fwrdeisiaid y Gelli i dreth arbennig i dalu am fur i'r dref. Derbyniodd y Castell gyflenwadau ym 1403 i wrthsefyll cyrchoedd Owain Glyn Dŵr. Collodd ei swyddogaethau amddiffynnol yn raddol a daeth yn adeilad preswyl yn unig pan godwyd Tŷ'r Castell yn yr ail ganrif ar bymtheg.

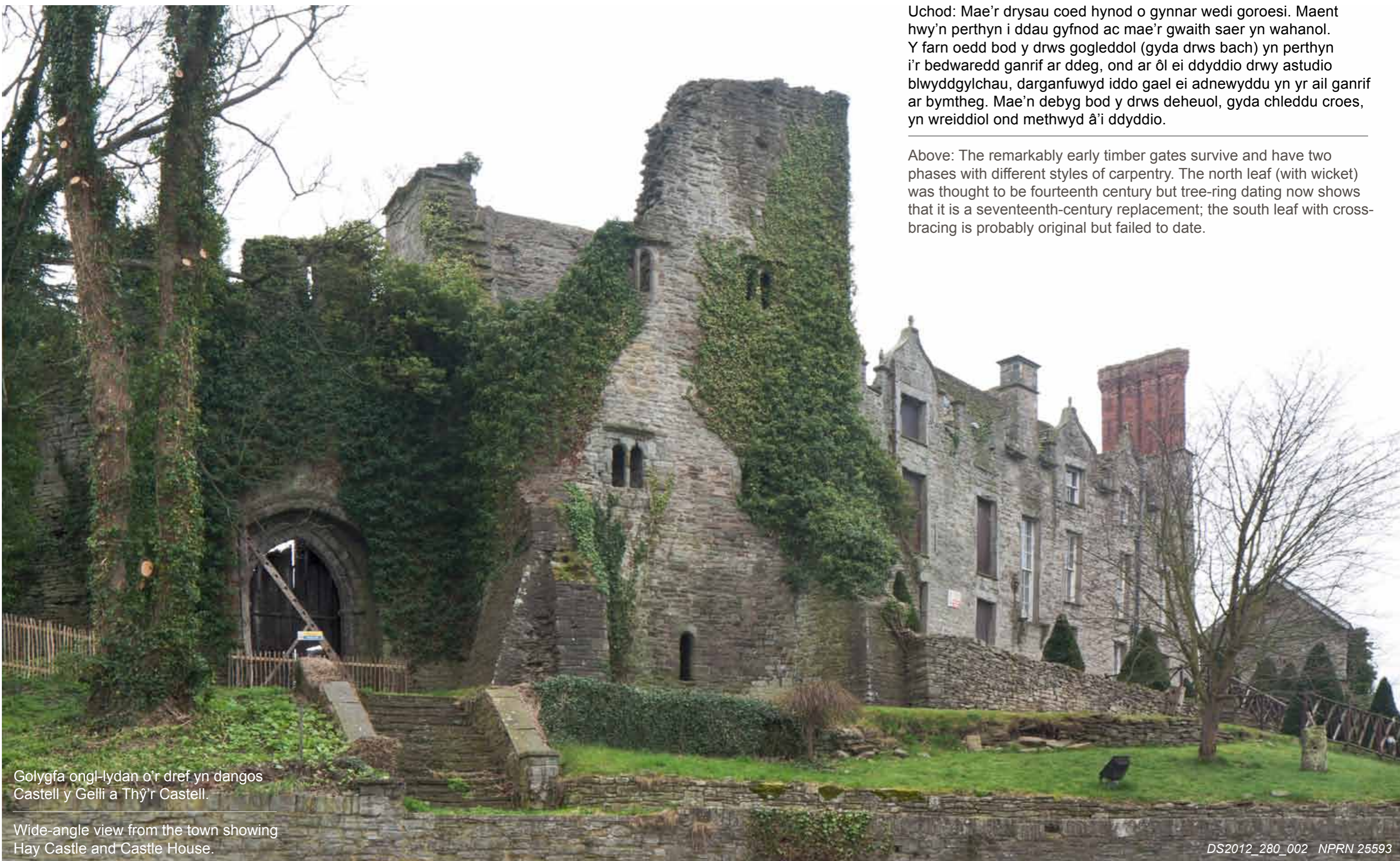
Chwith: Tŵr preswyl tri llawr, heb do bellach, yw'r gorthwr. Mae ganddo islawr a gâi ei ddefnyddio'n garchar y dref hyd 1812. Yn wreiddiol, roedd gan y ffenestr Normanaidd â phen crwn ar ail lawr y Gorthwr ddau agoriad a mwliwn rhyngddynt. Mae craig folcanig (twffa) wedi cael ei defnyddio fel nodwedd addurnol i wella golwg y pen-fffenestr hanner crwn.

Left: The keep is a three-storey residential tower, now unroofed, with a basement which was used until 1812 as the town prison. The round-headed Norman window on the second storey of the Keep originally had two lights with a central mullion. Volcanic rock (tuffa) has been used for decorative effect to enhance the semi-circular window-head.

Uchod: Mae'r drysau coed hynod o gynnar wedi goroesi. Maent hwy'n perthyn i ddau gyfnod ac mae'r gwaith saer yn wahanol. Y farn oedd bod y drws gogleddol (gyda drws bach) yn perthyn i'r bedwaredd ganrif ar ddeg, ond ar ôl ei ddyddio drwy astudio blwyddgyrchau, darganfuwyd iddo gael ei adnewyddu yn yr ail ganrif ar bymtheg. Mae'n debyg bod y drws deheuol, gyda chleddu croes, yn wreiddiol ond methwyd â'i ddyddio.

Above: The remarkably early timber gates survive and have two phases with different styles of carpentry. The north leaf (with wicket) was thought to be fourteenth century but tree-ring dating now shows that it is a seventeenth-century replacement; the south leaf with cross-bracing is probably original but failed to date.

Golygfa ongl-lydan o'r dref yn dangos Castell y Gelli a Thŷ'r Castell.

Wide-angle view from the town showing Hay Castle and Castle House.

DS2012_280_002 NPRN 25593